

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Кафедра української філології та загального мовознавства

*Слобожанська бесіда – 12.
Лінгвістика тексту і
вивчення української ментальності*

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(7 – 8 листопада 2019 р., м. Старобільськ)

Старобільськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2019

Дослідження історії української мови

- Бордюг Д. В.** Взаємодія мов у „Лькарстві на ospалый оумысль чоловѣчій” Д. Наливайка 135
- Гриб А. Ю.** Порівняння як зняряддя актуалізації образного компонента в „Ключі царства небесного” 138
- Максименко А. А.** Порівняльний аналіз перекладів Біблії „Євангеліє від Матвія” (переклад нового світу, І. Огієнка) 142
- Марчук Н. Ю.** Запозичена лексика як засіб творення образності в „Лькарстві на ospалый оумысль чоловѣчій” Д. Наливайка 145
- Невольниченко Ю. К.** З історії документування офіційно-ділових документів в Україні (на прикладі актових джерел) 150

Організація навчально-комунікативного простору в сучасних закладах освіти

- Бондаренко Г. П., Торяник А. І.** Система вправ для вдосконалення українськомовної аудіативної компетентності учнів основної школи 153
- Горошкіна О. М.** Текст як засіб реалізації завдань компетентнісно орієнтованого навчання української мови 157
- Кузнєцова А. М.** Уживання фемінітивів як виразна ознака мовної особистості освітянина ХХІ століття 166
- Рисухіна Т. М.** До питання шкільного вивчення регіональних весільних традицій 170
- Скиба О. В.** Сучасний погляд на роль позакласної роботи в процесі вивчення весільної традиції Старобільського краю 175
- Щекатунова Н. А.** Панорама розвитку творчих здібностей учнів 181
- Янчук Н. В.** Формування мовнокомунікативної компетенції майбутніх учителів-філологів під час вивчення лексики сучасної української літературної мови 186

В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 752 с.

А. М. Кузнцова

(Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти)

УЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ ЯК ВИРАЗНА ОЗНАКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ОСВІТЯНИНА ХХІ СТОЛІТТЯ

У часи розбудови Нової української школи сучасний освітянин повинен стати зразком духовно багатой мовної особистості, такої, що „... вільно володіє виразними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, відзначається готовністю до подальшого професійно орієнтованого навчання, спроможна самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та діяльнісно їх реалізовувати” [2, с. 332].

Мовлення педагога ХХІ століття має бути не лише орфоепічно й орфографічно правильним, а й синонімічно розмаїтим, вирізнятися українськістю на лексичному й граматичному рівнях. Нова редакція правопису 2019 року відроджує яскраві ознаки української мови, зокрема вживання фемінітивів.

У більшості мов світу під фемінітивами традиційно розуміють жіночі відповідники чоловічим професіям і видам зайнятості, наприклад: *учителька, співачка, учениця, помічниця, мисткиня, майстриня; поетеса, актриса*. Однак в українській мові значення цього терміна ширше: це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду. Відтак лексико-семантичні групи й підгрупи фемінітивів значно розширені: назви жінок за зовнішнім виглядом (*русявка, кароока*); за фізичними якостями (*глуха, сліпа*); за внутрішніми якостями (*трудолюбна, господиня*); за поведінкою (*білоручка, грубіянка*); за стосунками з іншими людьми (*колежанка, незнайомка*); за діяльністю (*філологиня, аптекарка*); за захопленнями (*туристка, вегетаріанка*); за певною подією в житті (*ювілярка, іменинниця*); та сімейними станом (*наречена,*

дружина); за відношенням до чоловіків (*генеральша, суддівна*); за соціальним станом (*панночка, кріпачка*); за біологічними ознаками (*неповнолітня, юначка*); за церковно-релігійними ознаками (*християнка, протестантка*); за місцем проживання (*волинянка, киянка*); за національністю чи расою (*українка, туркеня*); звертання до жінок (*пані, добродійка*).

Фемінітиви – не нове явище в нашій мові, а відроджуване. Так, перші фемініні назви згадав у своєму словнику Лаврентій Зизаній (1596 р.): *горбата, дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка* [1]. Жіночі відповідники чоловічим видам зайнятості активно утворюються в ХІХ–ХХ ст. У російсько-українському словнику Агатангела Кримського знаходимо такі: *виборниця, викладачка, виконавиця, делегатка, демократка, заводовласниця, законодавиця, заступниця, інструкторка, коштодавиця, лікарка, медичка, професорка, чинниця* [2]. Чимало фемінітивів подає Михайло Дорошенко в словнику ділової мови: *видавниця, висловниця, виховниця, владниця, володілиця, державиця, доглядниця, друкарниця, свідчиця* [4]. Однак Словник української мови (1970–1980) увібрав не всі фемініні назви, а біля більшості тих, що ввійшли, були позначки „розм.”, „прост.”, „діал.”, „зневажл.”. Саме тому за часів СРСР фемінітиви не були ознакою духовно багатой мовної особистості.

На початку ХХІ ст. в Україні поступово переосмислюють особливості розвитку української мови в радянський період, зокрема розглядають питання вживання жіночих назв. Вагомую працю став словник Анатолія Нелюби (2012 р.) – „Словотворчість незалежної України 1991–2011”, де зібрані фемінітиви-новотвори вказаного часу.

Український правопис 2019 року не тільки закріпив право цих граматичних форм на активне вживання в сьогоденні, а й запропонував способи їх творення: „*За допомогою суфіксів -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс -к-, бо він поєднуваний з різними типами основ: авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка та ін.*”

Суфікс *-иц-(я)* приєднуємо насамперед до основ на *-ник*: *верстальниця, набірниця, порадниця та -ень*: *учениця*.

Суфікс *-ин-(я)* сполучаємо з основами на *-ець*: *кравчїня, плавчїня, продавчїня, на приголосний: майстрїня, філологїня; бойкїня, лемкїня*.

Суфікс *-ес-* рідковживаний: *патронеса, поетеса*” [5].

Крім суфіксального, фемінітиви в українській мові можна утворити й іншими способами:

озміна закінчення (кум – кума, ворон – ворона, Богдан – Богдана, Валерій – Валерія);

озміна основи слова (зять – невістка, чоловік – жінка, дід – баба, дядько – тітка);

озміна родів субстантивованих прикметників (черговий – чергова, хворий – хвора, святий – свята).

Але, щоб утворити фемініні назви, не достатньо додати згадані морфеми, варто звертати увагу на лексичне значення нового слова, бо ризикуємо так змодельовати псевдофемінітиви. Приклади наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Псевдофемінітиви в українській мові

Чоловічий відповідник	Псевдофемінітив	Фемінітив
Електрик	Електричка	Електрикїня
Вівчар	Вівчарка	Вівчарнїя
Пілот	Пілотка	Пілотеса
Бос	Боса	Босса
Швець	Швачка	Шевчиха
Турок	Турка	Туркеня

Варто знати, що в українській мові є фемініні назви, утворені історично, а не від маскулізмів. Такі граматичні форми, навпаки, не мають відповідників чоловічого роду, виражених одним словом, наприклад: *рукодільниця, домогосподарка, пралїя, манїкюрниця, нянька, покоївка, балерина, берегиня* тощо.

У різні часи представниць освітянської справи називали по-різному: *учителька, навчителька, педагогиня, викладачка, просвітителька, професорка, наставниця, направниця*. У ХХІ столітті це ще й *модераторка, тьюторка, менторка*,

фасилітаторка, коучка (коучиня), відповідниками до яких в українській мові є *ладниця, наставниця, порадиниця, помічниця (керівниця), тренерка.*

Чи не найбільше фемінітивів можна почути на уроці літератури. Це фемінні назви, пов'язані з різними видами мистецтва, родами, жанрами й піджанрами літератури: *авторка, мисткиня, письменниця, творчиня, майстриня слова, засновниця, представниця; поетка (поетеса), прозаїкиня, драматургиня, критикиня (критикеса), публіцистка, фольклористка, редакторка, видавчиня; романістка, повістярка, казкарка, новелістка, байкарка, есеїстка* та ін. Так, можна сказати, що Ліна Костенко – видатна українська письменниця, представниця літератури ХХ – ХХІ ст., поетеса-шістдесятниця, майстриня гарного і влучного українського слова, лавреатка Шевченківської премії (1987), Премії Антоновичів (1989), активна учасниця дисидентського руху, авторка поетичних збірок, поем, роману у віршах.

Отже, уживання фемінітивів є виразною ознакою мовної особистості освітянина ХХІ ст., адже вони відновлюють гендерну рівність у лінгвістичному аспекті, конкретизують й урізноманітнюють мовлення, надаючи йому традиційної українськості.

Література

1. **Зизаній Л.** Лексис (1596) [Електронний ресурс] / Л. Зизаній. – Режим доступу: <http://1576.ua/books/3474>.
2. **Російсько-український словник** / за ред. акад. А. Е. Кримського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskyi_Ahatanhel/Ros-ukr_akademichnyi_slovyuk.pdf.
3. **Семенов О. М.** Мовна особистість учителя в соціокультурній парадигмі ХХІ століття / О. Семенов // Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ, 2007. – Вип. ІХ. – С. 323 – 332.
4. **Словник** ділової мови. Термінологія та фразеологія / М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2018. – 248 с. – Репринт з видання 1930 р. (Сер. „Словникова спадщина України”).
5. **Український правопис** (2019) [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>.

Т. М. Рисухіна

(ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”)

ДО ПИТАННЯ ШКІЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ВЕСІЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ

У контексті сьогодення все більшу увагу звернено на вивчення, збереження та розвиток слобожанських традицій, обрядів та фольклору, які займають провідне місце у формуванні національної культури та взаємозв'язку регіональних і національних культур. У практиці літературної освіти, на думку провідного вченого-методиста Г. Токмань, також потрібно більше надавати уваги таким аспектам, як національна ментальність, природа України, її історія, українська мова, видатні особи, фольклор, вершини мистецтва, особливості побутування, звичаї, вірування, обряди тощо [25, с. 262]. Тому зазначена тема є актуальною і своєчасною.

Мета статті – узагальнити педагогічний досвід учителів-новаторів з поставленої проблеми.

У студіях вітчизняних і діаспорних культурологів, фольклористів, етнографів, педагогів та інших знавців жанрів усної народної творчості обґрунтовано доцільність формування національної культури крізь призму вивчення національної специфіки українського пісенного фольклору, атрибуту весільного обряду, регіональних комплексів святково-обрядової культури та ін. (Є. Антонова [1], Г. Горленко [6], М. Дмитренко [9], І. Огієнко [19], С. Килимник [11], С. Козяр [12], Ф. Колесса [13], Л. Храплива-Щур [27]). Весілля як компонент духовної культури розглядали П. Алексеєва [1], Ю. Бондаренко [2], В. Борисенко [3; 4], Г. Булашов [5] та ін.

Вагомими є комплексні розвідки фольклорних надбань Луганщини: мовознавців – К. Глуховцевої [24], В. Леснової [14], І. Магрицької [16]; літературознавців – С. Негодяєвої [18], О. Скиби [8; 22; 23], Н. Філоненко [8; 18], краєзнавців – О. Лук'янченко [15]; методистів О. Горошкіної [7], Т. Маркотенко [17]; педагогів – М. Єпіхіної [10] та ін.